

M. C. 't Hart, J. Jonker, J. L. van Zanden, ed., *A financial history of the Netherlands* (Cambridge, etc.: Cambridge university press, 1997, xiii + 232 biz., £40,-, ISBN 0 521 58161 3).

Onder de titel *A financial history of the Netherlands* zijn zes opstellen bijeengebracht die een overzicht geven van de financiële geschiedenis van Nederland van de zestiende eeuw tot 1990. Doel van deze uitgave is recente onderzoeksresultaten, waarvan sommige niet eerder in druk zijn verschenen, voor buitenlandse onderzoekers toegankelijk te maken. De auteurs behandelen de ontwikkelingen in het monetaire systeem, het bankwezen en de overheidsfinanciën en wel in het bijzonder hebben zij gekeken naar de invloed van overheidsorganen op het financiële en monetaire systeem. Daarbij onderkennen zij de volgende perioden: van circa 1550 tot de Opstand in 1572, de tijd van de Republiek (1572-1795), de wording van de nationale staat (1795-1848) en Nederland als natie (1848-1990).

De drie redacteurs schreven een uitgebreide inleiding en tekenden voor het afsluitende hoofdstuk. Elke bijdrage vormt een afgerond hoofdstuk en is voorzien van een beperkte annotatie. De bundel als geheel bevat een uitgebreide bibliografie. Verder zijn er verscheidene grafieken en tabellen in opgenomen. Een verklarende woordenlijst en een register complementeren deze publicatie.

In de eerste bijdrage verklaart M. 't Hart de verdiensten van de zogeheten financiële revolutie in de zestiende eeuw. Onder de Habsburgers was in de Nederlanden een proces van centralisatie van de overheidsfinanciën op gang gekomen, waaraan evenwel de Opstand een einde maakte. De jonge Republiek, een confederatie van in hoge mate soevereine gewesten, worstelde vervolgens met de financiering van haar hoge oorlogsuitgaven. De centrale overheid beschikte, gezien de fiscale autonomie van de gewesten, over weinig fiscale instrumenten, maar een oplossing werd gevonden in het invoeren van een lange-termijn staatsschuld. Dit gecombineerd met relatief regelmatige belastinginkomsten gaf de Republiek al vroeg een modern financieel bestel, zij het dat het muntwezen gedecentraliseerd was. De Republiek telde maar liefst veertien munthuizen en de muntcirculatie was dan ook zeer heterogeen. Met het oog op de buitenlandse handel werd echter de negotiepenning geïntroduceerd, zo blijkt uit de bijdrage van P. Dehing en M. 't Hart over het gewestelijk geld- en bankwezen tot 1800. Tijdens de Republiek belegde de rijke Nederlandse elite steeds meer geld in (nieuwe) staatsleningen en buitenlandse activa. Amsterdam ontwikkelde zich tot een financieel centrum, waartoe ook buitenlandse overheden zich in de achttiende eeuw wendden voor (goedkoop) Nederlands kapitaal. Het moeizame transformatieproces van gewestelijke naar nationale overheidsfinanciën wordt vervolgens beschreven door W. Fritschy en R. van der Voort. De Bataafse Revolutie (1795) maakte een einde aan de gewestelijke soevereiniteit, waarna het nieuwe gezag de centralisatie van de overheidsfinanciën ter hand nam. De auteurs constateren dat dit proces aanvankelijk geenszins voordelig was voor de toch al deplorabele staatsfinanciën, een erfenis uit het oorlogsverleden. Vervolgens werden onder koning Willem I verscheidene fiscale, monetaire en constitutionele hervormingen doorgevoerd, daarmee voorwaarden scheppend voor de latere economische groei. Het geld- en bankwezen volgde de economische ontwikkelingen op de voet, zo blijkt uit de bijdrage van J. Jonker. Met de opheffing in 1798 van alle munthuizen, met uitzondering van die te Utrecht, werd ook de centralisatie van het muntwezen in gang gezet. Toch zou de muntcirculatie nog lang problematisch blijven. De reeds vroeg in Nederland goed ontwikkelde financiële markten hebben er waarschijnlijk toe bijgedragen dat een nationaal bankwezen relatief laat — tussen 1860 en 1890 — tot ontplooiing kwam. Zo vestigde de Nederlandsche Bank vanaf 1865 als eerste een landelijk kantorennet, ontwikkelde zich een nationaal prolongatiesysteem en ontstonden de eerste algemene banken. *En passant* rekent de auteur nogmaals af met de opvatting dat de negentiende-eeuwse bankiers meer interesse toonden voor overheids-

papier en buitenlandse investeringen, dan voor de ontwikkeling van de vaderlandse industrie. Vervolgens behandelt J. L. van Zanden de structurele ontwikkeling van het bankwezen en de rol van de centrale bank in de periode 1914-1940. De ontwikkeling van het bankwezen in Nederland in de jaren 1906-1920, waarbij sprake was van een expansie van de algemene banken en de oprichting van de vele spaarbanken en coöperatieve banken, kenschetst hij als een bancaire revolutie, waarna een periode van stagnatie volgde. Daarnaast besteedt hij aandacht aan het monetaire beleid tijdens het interbellum en aan het debat rond de Gouden Standaard. In het laatste opstel beschrijven J. Barendregt en H. Visser de naoorlogse financiële reconstructie en de invloed van het overheidsbeleid op de verdere monetaire ontwikkelingen. Zij gaan dieper in op de nieuwe positie van de Nederlandsche Bank als toezichhouder op het bankwezen. Tot slot staan zij stil bij de plaats van het nationale monetaire beleid in de voortschrijdende economische en monetaire samenwerking binnen Europa.

Financiële geschiedenis staat in Nederland na enkele jaren van betrekkelijke stilte als onderzoeksterrein weer volop in de belangstelling. Deze bundel is hiervan het tastbare bewijs. In tegenstelling tot vele andere, met name oudere geschriften bestrijkt deze uitgave een langere periode. Door de gekozen opzet was het mogelijk om vier eeuwen financiële geschiedenis in compacte vorm voor een internationaal publiek toegankelijk te maken. Voorts biedt het werk ons aan de vooravond van de EMU en de euro tal van aanknopingspunten voor verder onderzoek naar bijvoorbeeld voorlichting over en reacties op de invoering van een nieuwe munteenheid in het verleden. Het is overigens jammer, dat de auteurs geen kennis hebben kunnen nemen van het in 1996 verschenen *Van trésorier tot thesaurier-generaal. Zes eeuwen financieel beleid in handen van een hoge Nederlandse ambtsdrager*, onder redactie van J. Th. de Smidt en anderen, waarin, weliswaar vanuit een ander perspectief, ook de relatie tussen staatsstructuur, overheidsfinanciën en economische en financiële ontwikkelingen over een langere periode wordt behandeld. Dit werk laat zien hoe de diverse ambtsdragers reageerden op de veranderende omstandigheden. Een tweede opmerking betreft het debat rond de Gouden Standaard. Hoewel dit onderwerp terecht is opgenomen, is deze paragraaf (6. 3.4) door zijn meer historiografisch karakter een enigszins vreemde eend in de bijt geworden. Een laatste kanttekening betreft het grote aantal Nederlandstalige publicaties in de bibliografie. Vaktechnisch is deze aanpak weliswaar correct, maar praktisch gesproken kan een buitenlandse onderzoeker voor wie dit werk primair is bedoeld niets met bijvoorbeeld het preadvies van Boissevain (1902). Dit alles neemt niet weg dat deze verzorgde uitgave ruimschoots voldoet aan de beoogde opzet en de liefhebber een schat aan informatie biedt over een boeiend onderzoeksterrein.

J. Mooij

A. Vos, e. a., ed., *'s-Hertogenbosch. De geschiedenis van een Brabantse stad, 1629-1990* (Zwolle: Waanders, 's-Hertogenbosch: Stadsarchief, Boekhandel Adr. Heinen, 1997, 463 blz., f69,95, ISBN 90 400 9867 0).

Het schrijven van stadsgeschiedenissen — veelal met omvangrijke subsidies van gemeentebesturen — grijpt de laatste tijd als een epidemie om zich heen. Deze trend kan moeilijk los worden gezien van de invloed van de sociale wetenschappen op de geschiedschrijving van de laatste decennia, die de historicus tal van nieuwe thema's in het sociale en culturele, maar ook in het politieke domein heeft aangereikt. Veelal bleken deze thema's juist op het lokale niveau goed bestudeerbaar. Ook in dit boek is deze invloed merkbaar door de grote aandacht voor sociale en sociaal-culturele onderwerpen. Daarnaast brachten de sociale wetenschappen